

*Душан Достанић**

Институт за политичке студије, Београд

КАКО БИТИ КОНЗЕРВАТИВАЦ

Приказ књиге: Roger Scruton, *How to be a Conservative*, Bloomsbury Continuum, London, 2014, 256 стр.

Роџер Скрутон представља једног од најважнијих живих британских филозофа и једног од малобројних интелектуалаца чији се глас слуша са пажњом. Аутор је преко тридесет књига из области политичке филозофије, етике, религије и естетике (од којих је само једна преведена на српски језик), писац две опере, бивши професор универзитета, публициста и можда најзначајнији

* Истраживач сарадник

представник традиционалног конзервативизма. Због заслуга на пољу филозофије, подучавања и јавног образовања Скрутон од прошле године носи титулу сера. Његов глас се не слуша само у Британији и Америци, него и у источној Европи, пре свега у Мађарској и Чешкој, где је још у време комунизма више пута држао предавања, учествујући на тај начин у изградњи чешке алтернативне јавности. За разлику од суседства, у Србији нема много људи који су чули за Скрутона и обраћају пажњу на оно што говори. Тако су наши новинари и самозвани експерти, тврђу да Британија неће изаћи из Европске уније заснивали на броју бугарских конобара у Лондону или прогнозама Унији наклоњених новинара. Да се неко од њих потрудио да прочита ову Скрутонову књигу, коју је *Сандеј тајмс* не без разлога прогласио књигом године међу политичким књигама, можда би сачували нешто од свог кредибилитета. Овако, превагу су однеле површне опсервације блогера и гласноговорника естаблишмента. Ни након Брежита није било воље да се аргументација заговорника изласка из Уније озбиљно узме у разматрање, него је цела ствар отписана тиме што је речено да је победила „паланка“. Тако је још једном доказано да се највише треба чувати људи једне књиге.

Међутим, основна тема Скрутонове књиге није Брежит. Наиме, *Како бити конзервативац* појавила се на тржишту две године пре референдума. Оно чиме се Скрутон бави је конзервативизам, односно енглески конзервативизам који везује за традицију *Habeas corpus*-а и *common law*-а. Он је дубоко уверен да је британски начин живота, њихово схватање правде и владавине права, надређености правног поретка заповестима религије, парламентарна демократија, отворена и истраживачка култура у школама и универзитетима, слобода речи, лични добротворни рад, јавни дух, снажно грађанско друштво, те национална држава која функционише од доле на горе, угрожена од стране модерне државе и транснационалне бирократије која настоји да све уреди и диригује из једног центра, дакле од врха према дну. Све побројане традиционалне институције су угрожене или, у бољем случају, узете здраво за готово, а конзервативизам је само рационалан одговор на многобројне претње. При томе, Скрутон стаје на пукој констатацији да је традиционални британски начин живота угрожен и доведен у питање. Са таквом дијагнозом могли би се, сасвим сигурно, сложити и многи његови противници, али би они различито вредновали те процесе. Међу-

тим, Скрутон све побројане институције сматра добрим, здравим, познатим и блиским. У крајњој линији, оне су и функционалне, али и крхке.¹⁾ У складу са традицијом конзервативног скептицизма, Скрутон тврди да је добро лакше уништити него створити, а да то посебно важи за ствари које су колективна имовина, као што су мир, слобода, закон, јавни дух... Зато је стално вођење рачуна о овим добрима просто неопходно. Заправо, Скрутон подсећа да људи стичу слободу тек посредством институција, јер без њих човек не постоји као свесни субјект. У том смислу, није тешко препознати хегелијанске корене Скрутонове позиције.

Полазећи од ове конкретне, наслеђене традиције, тема Скрутонове књиге није разрада неке свеобухватне, безнадежно апстрактне и свуда важеће конзервативне доктрине, него одговор на питање како очувати конкретну, британску традицију у XXI столећу. При томе је аутору, наравно, јасно да у људским стварима не постоји ствар која није подложна промени и трансформацији, те би у складу с тим било сулудо очекивати да би се садашњи тренутак могао заледити у вечности, а још луђе веровати да је могућ повратак у неки тренутак у прошлости. Ипак, чињеница да су људске ствари пролазне, Скрутона не доводи у очајање нити он одатле изводи закључак о узалудности конзервативног пројекта. Напротив. У једном другом чланку, објављеном у *Гардијану* 2014, он експлицитно каже да конзервативац није реакционар. У складу са берковском традицијом Скрутон жели да мења, али не ради промене или некакве идеологије о наводном прогресу. Он жели да мења како би очувао и одржао континуитет. Оно што жели да очува и пренесе то је британско наслеђе. Тиме је књига о конзервативизму истовремено и књига о идентитету, односно о првом лицу множине. Без заједнице и једног саморазумљивог „ми“, без базичног консензуса и поверења унутар заједнице сама од себе опадају и сва друга политичка питања. У том смислу, Скрутон настоји да покаже да континуитет

1) Према Скрутону нема никакве сумње да је за успешно функционисање демократије институција избора мање битна. Оно што је од одлучујуће важности су традиционалне, дуготрајне институције, култура поверења и јавни дух који чине да изабрани политичари буду одговорни. Према томе, рушење и подривање традиционалног институционалног оквира у име веће демократије, веће једнакости или веће слободе заправо није ништа друго него подривање саме демократије. У том смислу Скрутон иде и даље па каже да читава европска цивилизација зависи од опстанка националних граница и националне државе, те да је Европска унија која је намерила да избрише националне границе сама највећа претња демократији. Сама Унија створила је класу политичара који више никоме не одговарају.

и промена, традиција и еволуција нису међусобно супротстављене, него се међусобно претпостављају.

Да би испунио задатак који је себи поставио, аутор улази у полемику са својим противницима, при чему није у питању фронтални напад који циља на потпуно неутралисање непријатеља и његове позиције. Напротив, Скрутон је много суптилнији и нијансиранији у свом приступу. У том смислу, његов конзервативизам одговара ономе што је Ноел О’Саливен означио као „ограничени стил политике“. Скрутонова политика подразумева преговоре и компромисе међу различитим групама у друштву, чији се интереси међусобно разликују. У том смислу њему је страна свака утопијска визија будућег раја на земљи који ће се остварити чим људи прихвате ову или ону доктрину.²⁾ Тако полазећи од свог конзервативног, традиционалног становишта он настоји да у непријатељским позицијама разлучи оно што је вредно, примерено околностима и компатибилно са британским начином живота, од онога што види као претњу и опасност за британско друштво. Тиме су Скрутонова књига и његово разумевање конзервативизма значајно удаљени од оног шупљег, а толико популарног схватања по коме су конзервативци, есенцијално, бранитељи *statusa quo*. Скрутон не мисли да је тренутно стање добро, нити да је пожељно. Напротив, када би ствари биле у најбољем реду, он не би морао да пише ову књигу. Није поента у томе да се сачувају постојеће неправде, али ни у томе да се руши капитализам у име универзалне, апстрактне правде. Поента је у томе да се сачувају грађанско друштво и аутономне институције како би се људи обезбедили од било ког облика злоупотребе моћи, или како је писао у свом чланку из *Гардијана*, није реч ни о похлепи ни о очувању моћи и привилегија,³⁾ него о одбрани једног начина живота. Дакле, за разлику од онога у чега последњих година жели да нас убеди Мануел Бекштајн, конзервативизам не

2) „Посао конзервативизма није да исправља људску природу или да је обликује у складу са некаквим концепцијама о идеалном рационалном бирачу. Он покушава да разуме како друштва функционишу и да направи простор потребан за њихово успешно деловање“ (119).

3) Скрутон показује осећај за социјално питање. Као и други конзервативци пре њега, на пример Лоренц фон Штајн, и Скрутон је забринут за друштвену покретљивост и жели да избегне „замку сиромаштва“ (poverty trap). Међутим, његово решење разликује се од социјалистичког утолико што је он свестан постојања и „замке социјалне помоћи“ (welfare trap). Од социјалиста Скрутон се разликује и по томе што сматра да се сиромашнима не помаже тиме што се њихов бес окреће према богатима и што их се позива на освету, него тако што им се отварају врата друштвеног напретка. У том смислу, Скрутон у извесној мери остаје близак линији социјалног конзервативизма какав налазимо код Штајна или Дизраелија.

брани нешто ради саме одбране или због свог страха од промене као такве. Очување није апстрактни принцип који је вредан по себи. Оно што је битно је очување конкретног, свог, присног и драгог британског наслеђа. Још једном, важно је нагласити да је то наслеђе плод дугог, еволутивног, органског развоја и историје. Оно није ни конструисано, нити плански наметнуто из једног центра. Све институције које би Скрутон да чува настале су одоздо, спонтано из слободне интеракције међу људима.

Скрутонова књига која је пред нама представља заправо покушај одговора на питање шта значи бити конзервативац у XXI веку, пре свега у оквиру енглеског говорног подручја. Шта значи бити конзервативац у времену које је овом начину мишљења (још код Карла Манхајма конзервативизам је представљао пре свега стил мишљења) сасвим ненаклоњено, и када се конзервативне позиције грубо изједначавају са расизмом или сексизмом? Како можемо очувати културу, религију, институције и начин живота наших предака од деструктивног јуриша левог либерализма, а да се при томе не западне у сентиментализам и носталгију? Скрутон наравно врло добро зна да многи конзервативци своју поруку преносе кроз тугу и ламентирање над прошлим временима и покушава да се од тога дистанцира, наравно у мери у којој је то могуће. Ипак, с времена на време и код Скрутона избија носталгија за Енглеском његове младости посебно у поглављу које се бави екологијом. Са друге стране, захваљујући тежњи да уочи истину и у противничким позицијама Скрутон у свом конзервативизму не скреће у меандре борбеног, радикалнијег конзервативизма, еволијанског традиционализма, нити у рукавце конзервативне револуције. Он не мисли на потпуни обрачун са противником, коме се не може признати ништа добро и који се мора потпуно угушити да би традиција преживела. Једноставно речено, Скрутон мисли да ствари ипак нису отишле предалеко и да још има простора за успостављање здравог консензуса. Не ради се дакле о ономе што је изгубљено, него о ономе што се задржало и о томе како га очувати. Тачније, реч је о томе да се спасе оно што се спасити може. Тај задатак и онај неопходни консензус наравно могу обезбедити једино конзервативци, и то не захваљујући томе што поседују некакву магичну формулу, спасоносне и никада до сада примењене доктрине, него зато што су у савезу са традицијом и повешћу. Дакле, конзервативизам је одговор

на претње традицији који разуме појаву нових реалитета и који је, према Скрутону, рационалнији од других одговора.

Овај свој начелни став Скрутон илуструје на примеру свог оца Џека. Наиме, Џек Скрутон је био социјалиста, синдикалиста и члан лабуристичке партије, али и борац за очување старе Енглеске и посебно енглеске унутрашњости, пред навалом модернизације. На очевом примеру Роџер илуструје своју тврдњу да су сви људи конзервативци у оним стварима које воле и познају. Џек Скрутон је волео енглеско село и стару традиционалну Енглеску и у том погледу представљао је конзервативца.

Ипак, није довољно рећи да су традиција и британски начин живота угрожени. Потребно је казати и ко или шта их угрожава и одакле долазе претње. У крајњој линији, Британија није нападнута нити окупирана од неке стране силе. Скрутон у том смислу нема дилеме. Традиционалне вредности угрожава идеолошка хегемонија левих либерала, њихових апстракција и планова, те спремност да се у име некаквих магловитих идеја и начела уништи конкретно, стварно и постојеће добро. Мање или више, сличне примедбе представљају стандардно место европских конзервативаца још од Мезера и Берка. Међутим, ова идеолошка хегемонија левих либерала данас се изражава на нове и другачије начине – нови друштвени покрети, нови модели индустријске производње и нове политичке аспирације прете да униште и дестабилизују обичаје, институције и начин живота од којих људи, на овај или на онај начин, зависе. У том смислу, аутор стално упућује на опрез и суздржаност када су у питању свеобухватни пројекти и њихова обећања. Једноставно речено, нека филозофија може бити стара и досадна, али истинита, док са друге стране може бити интелектуално изазовна и занимљива, али погрешна. Такође, стари конзервативци нису морали да се боре против Европске уније и њене бирократије, као ни против исламског екстремизма унутар својих земаља.

Скрутон испитује шта је истинито, а шта је погрешно у национализму, социјализму, капитализму, либерализму, мултикултурализму, екологизму, интернационализму, те и у самом конзервативизму. Свакој од ових тема посвећено је посебно поглавље у коме Скрутон кроз сучељавање са супарничким аргументима изводи своју позицију. Реч је о јасно и гласно изреченим становиштима, па је читаоцу након сваког поглавља јасно шта Скрутон заступа и зашто, односно због чега сматра да су другачији одговори на та

питања погрешни. Ипак, као што је речено, Скрутон не одбацује ни једно становиште у потпуности. Ако национализам може бити опасан, он је потенцијално опасан као и свака друга идеологија, док је идеја нације и националне државе вредна и нужна за демократију. Исто важи и за либерализам и учење о људским правима. Такође, однос између социјализма и капитализма није за Скрутона одговор на једно или – или, него пре свега питање мере. Побројана поглавља представљају носећи део књиге. Пре тога, Скрутон је у уводном поглављу кратко скицирао свој развојни пут и како се нашао на конзервативној страни. Заправо, сва поглавља су делимично зачињена примерима из Скрутоновог живота, чиме се појачава дојам о конзервативизму који није само апстрактна идеологија, него жива и конкретна мисао.

Три последња поглавља не спадају у домен емпиријског конзервативизма, него у оно што он назива метафизичким конзервативизмом, где аутор приступа дубљем разматрању конзервативних вредности. Истини за вољу, по овом питању Скрутон ипак у питања конзервативне метафизике не залази онолико дубоко и обухватно као што је то био случај са, на пример, приступом Расела Кирка. Рекапитулирајући своје аргументе из предходних поглавља, Скрутон закључује да држава, како је он види, треба да има већу улогу него што то сматрају класични либерали, а мању од оне коју предвиђају социјалисти. Њен циљ је да штити грађанско друштво како према споља, тако и од унутрашњих нереда. У сваком случају, она није само „ноћни чувар“, али ни универзални давалац, регулатор и дистрибутер. Ипак, Скрутон очување институција и начина живота не очекује од државе, политичара и политичког програма. Наше вредности не настају и не преносе се преко државе и економије, него у сферама вредности, као што су религија, породица, пријатељство, култура лепоте, те на послетку образовање. Реч је, дакле, о старој конзервативној скепси према политици и економији. У том смислу, Скрутон настоји да покаже да је конзервативизам ипак више од политичког или економског програма, те у том смислу расправља о односу конзервативаца спрема религије, породице, културе и, што му је посебно важно, уметности, супротстављајући се по свим овим питањима преовлађујућем материјализму, егалитаризму, конзумеризму и моралном релативизму. Њега плаши друштво у коме нема ни љубави, ни среће него се све своди на забаву. Скрутон верује да конзервативци ипак на крају крајева, бране и

одређен морални поредак, односно просторе вредности у којима нема места за формулу „free-for-all“. У том смислу, аутор посебну пажњу посвећује питању односа између религије и јавне сфере настојећи да усклади схватање по коме је религија основа заједнице и утеха у приватном животу, са њеном церемонијалном улогом у животу државе која је заснована на секуларним принципима, укључујући ту и верску слободу. Реч је, дакле, о Скрутоновом настојању да очува домен светог, чак и онда када се не верује у његов трансцендентални извор. У традицији британског конзервативизма он жели да очува утицај религије у јавној сфери, а да при томе државу не претвори у теократију.

Такође, Скрутон настоји да постави чврст конзервативни фронт према модерном економизму, материјализму и редуковању човека на *homo oeconomicus*-а. Он подвлачи да се читав људски живот не може свести на математичке формуле иза којих стоји само интерес. Штавише, у животу постоје многи циљеви чије испуњење не зависи од економије. У том смислу он победу економије над политиком држи за опасну и суштински дехуманизујућу. У овој доминацији економије Скрутон види један од кључних недостатака Европске уније и њених бранитеља. Економски експерти никако не схватају да *oikonomia* без *oikos*-а престаје да буде практична наука и постаје идеологија. Једноставно речено, питање Брегзита није било економско, него идентитетско питање. Не питање дохотка, него интегритета, суверенитета и слободе.

За разлику од великог броја других књига о конзервативизму, Скрутон не покушава да понуди историју идеје, нити да нам прикаже идеје најважнијих конзервативних мислилаца. Његов приступ је другачији и он покушава да у сажетом облику пружи приказ конзервативних позиција по одређеном броју питања, пишући са становишта самосвесног енглеског конзервативца. Његова књига намењена је, пре свега, англо-америчком свету. Сасвим логично, специфично британско искуство оставило је снажан печат на Скрутоновој мисли. У томе лежи и битна разлика између Скрутона и неких континенталних конзервативаца. Наиме, док Ридигер Зафрански или Карлхајнц Вајсман отворено говоре о декаденцији данашњег Запада, Скрутон ипак није толико оштар. Чак и ако је Европа у релативно лошем стању, он верује да се Британија још држи, а после Брегзита додатно је учвршћен у своме уверењу. Са друге стране, европски, па чак и амерички конзервативци показу-

ју много више симпатија за Русију и Путина него што је случај са Скрутоном, који је склонији да у Русима види претњу него савезника. Самим тим, Скрутон са више симпатија посматра Америку, тако да код њега нема оних антиамеричких тонова који се понекад чују на континенту. Такође, као Британац, Скрутон је мање склон наглашавању религијске основе конзервативизма. За разлику од католичких конзервативаца (Фридрих Ромиг) Скрутон, иако хришћанин, своје аргументе не изводи из безвремених учења цркве, него из (секуларизоване) филозофије. Такође, специфично британско искуство држи његов конзервативизам чврсто везаним за националну државу и удаљава га од традиције царства континенталног конзервативизма (Ерих фон Кинелт-Ледин). За разлику од Ледина, који никако није успео да демократски принцип интегрише са својим аристократизмом, Скрутон нема намеру да ратује против демократије, напротив, он жели да је очува. Везаност за британску традицију, за коју верује да успешно уједињује конзервативну политику и личну слободу, чини да Скрутон показује много више сензибилитета према либералним аргументима (посебно Хајековим), него што је то случај на пример код Армина Молера.

У сваком случају, за Скрутона се са правом може рећи да је најважнији живи британски конзервативац и достојан настављач берковске традиције, док је књига *Како бити конзервативац* драгоцен цена како самим конзервативцима тако и њиховим противницима.